

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЗ ИЗИДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция и Администрация: София, улица Алабинъ, 30. — Телефонъ 19-32.

ОТ НАГОЛЕМАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. ВОРИЛЪ И ТОДЪРЪ“
СОФИЯ

Пере Тошевъ

(Спомени за него и преживѣлици)

Презъ учебната 1897/98 год. настанихъ се за учителъ въ гр. Крушово—Битолско.
Точно на Коледни заговѣзни, 14. ноемврий

застрашаваха да се простратъ, презъ Велесъ и Тиквешъ, къмъ Битолско, което имаше прѣки врѣзки съ Щипско и Кочанско. Презъ 1896 г. м. априлъ,

Гьорче Петровъ (петиятъ по редъ отъ лѣво къмъ дѣсно) съ часть отъ своята чета.

(ст. ст.) 1897 г., въ с. Винаца, Кочанско, поради убийството на единъ богатъ турчинъ отъ една самозвана чета, турската власть, търсейки убийцитѣ, попадна въ диритѣ на революционната мрежа и станаха известни разкрития на оржия, муниции, архиви и бѣха арестувани много членове на революционната организация въ Винаца, която бѣше важенъ центъръ, нахождащъ се край границата.

Разкритията, подъ вещото ръководство на тогавашния въ Скопие известенъ полицаи Дервишъ ефенди, обхванаха почти цѣлия Скопски окръгъ и

въ Битоля бѣ уловенъ товаръ оризъ съ скрити въ него бомби, пренесенъ отъ Винаца отъ *Доне Стояновъ Тошевъ—Щипянеца*, куриеръ на ВМРО. Твърдостта на куриера и редъ обстоятелства отъ политически характеръ тогава спънаха турската власть и тя потуши аферата мълкомъ, като се ограничи само съ осъждането на куриера.

Не изглеждаше, обаче, че и Винашката афера ще получи такъвъ край. Затова Битолскиятъ окръженъ комитетъ бѣше особено загриженъ и взе мѣрки брѣме да пресѣче пътя на разкритията,

като прекъснени връзката между двата окръга. За тази цел бѣ наредено, всички участници въ Организацията отъ Битолско, които по едни или други случаи бѣха въ връзка, право или косвено, съ Бръгалнишкия край, да се прикриватъ временно, за да не попаднатъ въ рѣцетъ на властѣта, а при невъзможностъ да се укриватъ — да забѣгнатъ извънъ Македония.

Измежду тия хора съ връзки въ Шипско и Радовишко бѣхъ и азъ — като учителъ въ преднитъ години тамъ.

Монастирътъ „Света Петка“ въ околността на гр. Охридъ

Въ изпълнение нареждането на Битолския окръженъ комитетъ, напуснахъ учителството си въ Крушово и се озовахъ въ Битоля. *Пере* бѣше председателъ на комитета.

Въ хотелъ Солунъ, предрешенъ вече, посрещнахъ го доста угриженъ, намирайки се и азъ въ голѣма неизвестностъ. Сведенията за разкритията по Винишката афера не бѣха оскъдни, но не се знаеше какво е предприето отъ властѣта въ Битолско и изобщо дали тя е получила нареждане да предприеме нѣкакви мѣрки. *Пере* съвсемъ спокойно и предупредително ми съобщи, че трѣбва да взема мѣрки, за да замина задъ граница. Той бѣше напълно правъ въ своитъ предвиждания и опасения, като знаеше, че ако лесно се отървахъ отъ аферата съ заловенитъ въ Битоля бомби, попадна ли въ ноктитъ на Дервиша, сега не така лесно бихъ могълъ да се откопча. А страхътъ отъ

нови сътресения въ срѣдитъ на Организацията въ Битолско и Прилепско, следъ станалитъ по-рано такива, бѣше основателенъ и *Пере* бѣше правъ като ме посъветва да замина задъ граница. И действително, къмъ срѣдата на м. януарий 1898 год., бѣхъ търсенъ отъ властитъ въ Прилепъ и Крушово, но азъ бѣхъ вече уфейкалъ, като навсѣкжде бѣхъ документално скъсвалъ връзки съ училищата „по болестъ и заминалъ да се цѣри“.

Значи, още въ първия моментъ властѣта удари въ камъкъ и Битолско бѣ незамѣсено въ Винишката афера, която се ограничи само отсамъ Вардара — въ Бръгалнишко.

*

Презъ есенъта на 1900 г. заварихъ *Пере Тощевъ* въ Солунъ, като членъ на Централния комитетъ и училищенъ инспекторъ.

Неотдавна бѣхъ излѣзълъ отъ Прищинския затворъ по случай дадена амнистия за 25 годишнината отъ възшествието на престола на Султанъ Абдулъ Хаида.

Очаквахъ учителско мѣсто въ с. Аканджали, Дойранско. Квартировахъ въ Бошнакъ-ханъ на Василь Мончева.

Нѣколко дни следъ пристигането ми въ Солунъ, бѣхъ изненаданъ отъ една устна покана отъ полицѣ-мюдюри, предадена на Мончева отъ едно запитие, да се ява въ полицейското управление.

Тая покана не ме много изненада, но и не ме изплаши, защото учителството, пъкъ и по-събуденитъ граждани, бѣха обрѣгнали вече и станали „алашъко“ съ полицията и затвора, който бѣше станалъ школа за каляване на революционери.

И до 1903 год. не остана македонецъ, попадналъ по какъвто и да е поводъ въ затвора, да не излѣзе отъ него революционеръ, ако по-рано не е билъ такъвъ. Даже всѣки македонецъ се считаше гордо, че е лежалъ въ затвора, а незатварянитъ такива се смѣтаха за нещастни и недостойни синове на Македония.

Понеже запитието не ме е намѣрило въ хотела, възложило на Мончева да ми предаде устната покана, като междувременно е разпиталъ кой съмъ, какъвъ съмъ, откъде съмъ и проче, но щомъ узнало, че съмъ учителъ и съмъ чакалъ назначение, за да замина, съ видимо съмнение поклатило отрицателно глава и дало видъ, че учителъ нѣма да бѣда, защото съмъ билъ „избѣгаль отъ затвора и галѣба за това ме търсили“.

Щомъ се върнахъ за обѣдъ (въ хотела имаше и гостилница), Мончевъ ми съобщи въ подробности разговора си съ запитието и го повтори малко по-късно и предъ *Перета*. Последниятъ позасука мустакъ (това му бѣше привычка при сериозенъ разговоръ), позамисли се и отсѣче: „може би само за разпитъ те викатъ по нѣкакво донесение, но всичко е възможно. И по-добре е да не се върщашъ въ затвора. Агрономътъ на чифлика — радовишанецътъ — ти е скроилъ кюляфа. Нека, за всѣки случай, Василе, прати да му се каити тезкерето веднага, за да е свободенъ да замине, а ако дойде повторно запитието да го търси, кажи му, че не е дошелъ даскалътъ и не си могълъ да му съобщимъ да иде въ полицията“. Раздѣлихме се съ *Пере*, като ми порѣча да го почакамъ въ хотела. Не следъ много той се върна — донесли бѣха и тезкерето ми завѣрено — и, засмѣнъ до уши, ми каза: „щомъ и тезкерето е готово, ималъ

си късметъ. Събери си, проче, багажа и следъ единъ часъ заминавай за Цариградъ съ параходъ“.

Качихме се въ стаята ми за куфара и полюбопитствувахъ да узная, що става и какъ стана всичко това. Пере отсече: „много просто: поржчали сж на запитието да те повика, а то не те намърило. Ще повтори, ще потрети, докато те намъри. Ако не те намъри, ще докладва, че си заминалъ и понеже заповѣдта е била дадена лично нему да те намъри, другъ въ полицията не се интересува, освенъ оня, който дава заповѣдта, и оня, комуто се дава. Паспортниятъ чиновникъ сжщо не знае за тая заповѣдъ, щомъ така бързо е завърилъ тезкерето. Ние използваме именно тая полицейска несъобразителностъ. Въ парахода ще бждешъ подъ покровителството на капитанъ М... и ще го слушашъ. Въ Цариградъ нѣма да слизашъ, а ще продължишъ пътя направо за Бургазъ, гдето ще слѣзнешъ. Нѣма да плащашъ нищо. Параходътъ пѣтува подъ гръцко знаме и съ гръцки екипажъ; само капитанъ М... го придружава отъ Гърция до Варна, за да го предаде на Българското паракодно дружество, което го е откупило. Иванъ Гарвановъ е познатъ съ капитанъ М... и е наредилъ да те вземе като човѣкъ на Организацията, за да те спаси отъ затвора“.

Благополучно стигнахъ въ Бургазъ и отървахъ, може би, главата си, благодарение на предвидливостта и спокойната разпоредителностъ на Пере.

*

Но тъй много разпоредителниятъ и предвидливъ за другитъ, Пере не можѣ да бжде такъвъ и за себе си.

Презъ последнитъ години, следъ 1903 год., поради обезоръжителната акция въ Македония, отъ една страна, изгубването на Даме и други идейни негови съмишленици, отъ друга, както и разклатеното му здраве бѣха го хептенъ обезвѣрили и неможеше да понася повече живота въ България.

И бѣ решилъ на всѣка цена да си отиде въ Македония. Медениятъ месецъ на младотурския „хуриетски фарсъ“ бѣ миналъ отдавна, новата обезоръжителна акция за „отоманизиране“ на Македония бѣше въ разгара си, а на всичко отгоре носѣше се вече въ въздуха приближаването на смѣтното време — балканската война, съюзъ между България и Сърбия и пр. Акълътъ му неможеше да побере всичко това... Той можѣ, обаче, най-

добре да прозре бждещето и искаше да бжде на поста си, та, като падне, правъ да падне.

И падна той, но не като борецъ, а изъ засада. Нощната мрачина разнесе ехото на залпа изъ Дръновскитъ усои, прострелянъ бѣ Пере близо до башиния му чифликъ въ с. Житолудъ, на пѣтъ за родния му градъ, а гробищата на с. Фаришъ, край шосето Градско — Прилепъ, погълнаха останкитъ му навѣки на Гьоргьовденъ 1912 година.

Пере бѣ проследенъ още отъ София и пас-

ГРУПА ЧЕТНИЦИ.

Първиятъ въ лѣво е Миланъ Дѣлчевъ, братъ на Гоце Дѣлчевъ, а до него стоящиятъ е Стефанъ Пандаловъ отъ Гевгелийското с. Стояково.

портътъ му (на чуждо име) бѣ обгоренъ, съ което сигналътъ за убийството му бѣ даденъ.

Нито увещанията на близкитъ му, нито злата прокоба съ обгорения паспортъ можаха да го отклонятъ отъ намѣрението му да замине. Хуриетътъ взе и неговата глава, както и главитъ на много още предани синове на Македония.

Вѣчна паметъ и покой на неспокойния духъ на Пере!

София, май 1930 год.

Т. Ст.

Моята майка

(Изъ моитѣ спомени)

Въ Одринско четнишкиятъ институтъ се установи много по-късно, отколкото въ Македония. Когато Георги Ивановъ (**Марко войвода**) бродѣше Леринско и когато въ Македония още нѣмаха навсѣкжде ясна представа за чети, а революционната организация бѣше доста засилена, въ Одринско бѣше мъртвило. Когато въ Македония вече се чуваха имената на бележититѣ *легални* революционери Даме Груевъ, Пере Тошевъ, Ташко Лозанчевъ, Петъръ попъ Арсовъ, Христо Матовъ и плеада още дейци, въ Одринско никой още не бѣше про

зарязалъ училището и, „по нареждане“, настанали ме учителъ съ 55 лева месечна заплата въ крайграничното село Ходжа-къой, харманлийска околия. И скоро това село стана главна квартира на всички революционери, за които ще дамъ подробни описания други пжтъ.

Въ Мустафа-пашанско Организацията бърже се разви. Защото тая околия бѣше една отъ единственитѣ въ Одринско, гдето българското население бѣше компактно.

Единъ день получихъ известие отъ селото Левка, [че бай *Милошъ*, каленъ вече революционеръ, ме вика да му отида „на гости“. И безъ да се бавя, още на другата вечеръ, придруженъ отъ *Маню* и *Добри Искровъ*, заминахме за Левка. Маню бѣше родомъ отъ това село и много добре познаваше всички мѣста и пжтечки.

Стигнахме благополучно въ селото. Бай Милошъ ни посрещна много радостно и ни каза, че той ималъ желание да заобиколиме наедно околнитѣ села, „за да събудимъ малко народа“. Бай Милошъ бѣше човѣкъ простъ, но съ такова съзнание на революционеръ, каквото рѣдко ще срещнете у интелигентния човѣкъ. Тоя рунтавъ и здравъ българинъ респектираха го всички турци въ казата, каточели виждаха въ неговото лице безстрашния човѣкъ на революцията. Почитахме го всички — и млади и стари.

На другия день ние съ бай Милошъ трѣбваше да тръгнемъ по нашата обиколка. И това трѣбваше да направимъ по икиндия време.

Бѣше горещъ юлски день.

Азъ бѣхъ облеченъ въ потури, като селянче.

Тъкмо по обѣдъ, когато бѣхме седнали на двора и обѣдвахме мжтеница, изтърси се една конница отъ 7—8 души заптии, начело съ свирепия *Камикъ Каранъ*, отъ когото бѣше пропищѣла цѣлата каза, и бурно нахълтаха въ двора на бай Милоша. Нѣма да скрия: мене доста ми трепна сърдцето. Бай Милошъ ми рече:

— Да мълчишъ! Азъ ще оправя тази работа!

Той скочи отъ софрата, хвана коня на *Кемикъ-Карана**) и го поздрави най-приятелски.

— Какво правишъ, Милоше?

— Добре съмъ, чаушъ ефенди. Обѣдваме каквото далъ Господъ и се готвимъ съ моето момче да носимъ млѣко въ касабата.

— Това момче твое ли е?

Азъ станахъ правъ.

— Мое е, чаушъ ефенди.

— Аферимъ, аферимъ! Да ти е живо!... Ами Милоше, Маню не е ли дохождалъ скоро насамъ?

— Не съмъ го видѣлъ, не съмъ го чулъ, чаушъ ефенди.

— Ахъ този хаирсѣзинъ, този разбойникъ, ако го хвана, кокалитъ му на соль ще направя!

Въ това време Маню и Добри бѣха офейкали нѣкжде изъ селото.

После *Кемикъ-Каранъ* рече:

— Добре, гледайте си работата, ние ще слѣземъ къмъ дюкянитѣ.

Турцитѣ, като напуснаха двора на бай Милоша, той се обърна къмъ мене:

*) *Кемикъ-Каранъ* значи: който троши кости на царскитѣ душмани.

Баба Мария (майка на Александъръ Кипровъ)

никналъ, а интелигенцията откъслечно слушаше тия мили имена, но нѣмаше кой да я упжти въ направление, въ каквото бѣше тръгнала голѣмата частъ отъ македонската будна младежъ. Дано не се лъжа, но азъ смѣтамъ за родоначалникъ на Одринската революционна организация Лазаръ попъ Маджаровъ, който заедно съ Петъръ Васковъ — този симпатиченъ и високо-интелигентенъ момъкъ — загинаха пакъ въ Одринско най-героично и самоотвержено. (Подъ редъ ще дамъ подробна характеристика за тия двама любими герои).

Въ Мустафа-пашанско (сега Свиленградско) пръвъ посѣя семето на революцията Павелъ Генадиевъ. Това бѣше презъ 1896 година.

Азъ бѣхъ младо, много младо момче и въ тия ранни младини така се увлѣкохъ въ дѣлото, че

— Хайде, ще тръгваме!

И като натовари завчасъ две тенекии съ млѣко на едно магаре, следъ нѣколко минути ние бѣхме вънъ отъ селото на пъть за Свиленградъ!...

Слънцето треперѣше да зайде, когато ние бѣхме вече въ града.

Пътътъ ни бѣше край нашата къща.

Никой не може да си представи какво вълнение изпитахъ, когато видѣхъ отдалече нашия хубавъ дворъ, преизпълненъ съ овощни дръвчета и черници, по които въ детинството си съмъ се катерилъ и съмъ късалъ панталонкитѣ си. Ето скромната ни къщичка, въ която съмъ се родилъ...

А като наближихме нашата улица, отдалече видѣхъ *майка си*, седнала предъ портата и преде.

Бай Милошъ ми рече:

— Майка ти! Да ѝ се не обадишъ!...

Като я наближихме, бай Милошъ ѝ извика:

— Добра вечеръ, бабо Марио!

— Ти ли си, бре Милоше? Много аскеръ замина за вашето село... Чувашъ ли нѣщо за нашия Александри?

— Нищо нѣма, бабо, нищо! Всички сме живи и здорово! И той шибна магарето, на което азъ бѣхъ каченъ.

Очитѣ ми бѣха пълни съ сълзи и искаше ми се да извикамъ: „мамо, тука съмъ“, но не можахъ това да направя.

Млѣкото занесохме на Киръ Георги, гдето намѣрихме Кара Стойо, единъ преданъ членъ на Организацията, чийто синъ Петъръ неотдавна бѣ хвърленъ въ Малоазийскитѣ зандани и тамъ загина. Бай Милошъ го повика на страна и му пошепна нѣщо.

Бай Стойо излѣзе на улицата и ми направи знакъ и азъ да излѣза.

Азъ тръгнахъ следъ него.

Сжщата вечеръ *бай Зафиръ* и моятъ зетъ Димитъръ Казаковъ ме прехвърлиха презъ границата на българска земя.

*

Смущението бѣше извънредно голѣмо всрѣдъ революционнитѣ срѣди въ Одринско, когато извършихъ двата атентата на 17. и 18. мартъ 1903 год. на желѣзно-пътния мостъ при Свиленградъ и върху газхането вътрѣ въ града. Всички очакваха голѣми арести, на първо мѣсто, разбира се, майка ми. Но по едно нареждане отъ Цариградъ, на никому не се посегна, каточели нищо не е станало.

Десетина дни следъ атентатитѣ, майка ми се научила, че азъ съмъ вече въ България.

И поискала да ме види.

И безъ да му мисли много, отишла право при каймакамина Изетъ-бей — единъ много свирепъ турчинъ. Той веднага я приелъ съ една голѣма любезностъ.

— Какво желаетъ, бабо, съ какво мога да ти бѣда полезенъ?

Майка ми, седнала на стола, отговорила:

— Искамъ да отида въ България, ефенди, да видя сина си.

— Кой ти е сина, бабо, какъ се казва? — преструвано попиталъ каймакаминътъ.

— Може да сте го чували, ефенди. Той се казва Александъръ Кипровъ.

— Чувалъ съмъ това име, бабо, но чакай да направимъ една малка справка.

И повикалъ единъ чиновникъ и му далъ заповѣдъ да донесе семейната книга на града.

Когато отворилъ страницата на нашето семейство, той пакъ заговорилъ на майка ми:

— Тукъ семейство Кипровъ нѣма. Ето нѣ, чети: бащата Мутафчи Димитри, майката Мария и проче. Отгдето-накъде той да се казва *Кипровъ*?

Майка ми почнала да обяснява:

— Ефенди, баща *му* [наистина] се казваше

Часть отъ гр. Скопие съ прочутата Султанъ Муратова джамия.

Мутафчи Димитри, ама на младини бѣше много хубавъ, та ние момитѣ тогава го прекоросахме *Киприя* Димитъръ, демекъ *гюзелъ* Димитъръ. И сега момчето се казва Кипровъ.

Каймакаминътъ многозначително поклатилъ глава и отговорилъ:

— Бабо, недей ма прави на будала. Азъ съмъ уменъ човѣкъ. Неговото име е лъжливо име, бабо. Дали сж му го комититѣ. Тѣ сж му опредѣлили да хвърля *кюприи* (мостове), затова сж му турили това име — *Кюпрюфъ*! Анладънъ му, бабо? Бенъ акъли адамимъ...

— Не е така, каймакамъ ефенди, но като казвашъ ти така е, нека така да бѣде! — отговорила смутено майка ми.

— Аферимъ, бабо! Бенъ будала дилимъ!... Казвай сега какво искашъ!

— Искамъ паспортъ — да отида да го видя!

— Добре, бабо! Още ей сега ще кажа да ти се даде паспортъ. Ама риджа едерамъ, бабо: кажи му да ги не прави тия чапкъльци, бе джанамъ! Той ли ще събори царщината! Язкъ нали е за насъ. Все насъ винятъ, че не сме могли да го уловимъ. Кажи му, бабо!

— Ще му кажа, ефенди!

И още въ сжщия день издали ѝ паспортъ... Майка ми много пѣти презъ сълзи на очитѣ отъ смѣхъ разправяше този епизодъ.

*

Майка ми бѣше 84 годишна, когато се обяви Балканската война.

Още на 5. октомврий 1912 година, нашитѣ войски бѣха въ Свиленградъ. Това бѣше първиятъ градъ, който бѣше освободенъ отъ турцитѣ. Всички съвременници помнятъ какъвъ бѣше ентузиазмътъ тогава на цѣлия български народъ...

На 12. октомврий, следъ обѣдъ, майка ми легнала да си почине. По едно време чула биене на камбани и възторжени викове на хора. Станала и излѣзла на улицата и гледала какъ голѣма ликуваща тълпа се движи къмъ черквата „Света Троица“. Нищо не могла да разбере.

Този день ние посрещнахме Царь Фердинанда, придруженъ отъ двамата си снове Борисъ и Кирилъ. Царьтъ за първи пътъ стѣпяше на новоосвободена територия. Той отиваше на черква, гдето щѣше да има молебенъ.

Когато стигнаха до нашата кжща, майоръ Морфовъ Генко, командантъ на града, съгледа моята майка и пошепна на Царя:

— Тази бабичка е майката на народния представител Александъръ Кипровъ.

Царьтъ се приближи до нея:

— Добъръ день, бабо!

— Далъ ти Богъ добро, капитане! — отговори майка ми.

Майоръ Морфовъ извика високо:

— Бабо, това не е капитанъ! Това е Царьтъ на българитѣ!...

Майка ми, силно развълнувана, разтвори ръце, прегърна грамадния човѣкъ и презъ сълзи занарежда:

— Боже! Вземи ми вече душата!... Видѣхъ българския Царь!...

Самъ видѣхъ какъ Царь Фердинандъ заплака, какъ извади кърпичката си и бършеше сълзитѣ си. А народътъ викаше:

— Ура, ура, ура!...

*

Дойдоха страшнитѣ дни за нашия народъ: отъ четири страни неприятели ни нападнаха.

Фаталната 1913 година!

— Турцитѣ настѣпватъ, да бѣгаме! — това е било въ устата на цѣлото българско тракийско население.

Когато и майка ми сж увещаваха да бѣга, тя отговорила:

— Азъ съмъ стара жена. На мене кой ще каже нѣщо. Бѣгайте вие младитѣ. Азъ ще остана. И останала въ града.

Но, уви! Когато турцитѣ дошли въ града, подли гърци съобщили, че майката на *башъ комитата* е тука и че тя посрещнала българския Царь. Тогава, по заповѣдъ, една команда нахълтала въ нашата кжща, насѣкла майка ми жива на парчета и я хвърлила въ кладенеца предъ нашата порта.

Следъ оттеглянето на турцитѣ, азъ намѣрихъ трупа на майка си, но той вече бѣше силно разложенъ.

Кладенеца обърнахме на гробъ.

*

Майко, майко! Ти, може-би, нѣмаше да загинешъ така трагично, ако не бѣше ме родила!... Прости ме, майко!...

Александъръ Кипровъ.

БАЩИНЪ ЗАВЕТЪ

Да бждешъ гордъ и силенъ въ живота, сине, и презъ главата ти какъвто и да мине, не се оплаквай, а понасяй съсъ търпение и никогажъ не давай въ хората съмнение, че си изпадналъ духомъ и че имашъ нужда отъ милость, или пъкъ подкрепа чужда.

Обичай родната земя свещена, за която, о! много, много скжпа кръвъ човѣшка е пролѣта. Въвъ хладната чужбина, ако нявга бждешъ ти, за родния край сърдцето ти, о сине, да тупти! Обичай си народа и бжди му стражъ великъ; обичай, отъ сърдце обичай, бащиния си езикъ.

Александъръ Кипровъ.

Извадки отъ „РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ ВЪ АЗОТЪ (ВЕЛЕШКО) И ПОРѢЧИЕТО“ отъ Стефанъ Аврамовъ, издание на Македонския Наученъ институтъ — книга X. отъ „Материали за историята на македонското освободително движение“.

АЗОТЪ

[Продължение отъ кн. 4 (24)]

Презъ 1901 година биде избита четата на Прилепския войвода Мирче Ацевъ. Нѣколко дни следъ Димитровденъ, отъ сражението при с. Уланци се спасяватъ двамата Мирчеви четници: Христо Николовъ и Зафиръ отъ с. Ораовдолъ. Следъ много страдания тѣ отиватъ въ с. Мартулци и съ единъ селянинъ пращатъ писмо до Петъръ Миховъ — директоръ на българската гимназия въ Велесъ. Това писмо, вмѣсто да се предаде на предназначението си, попада въ ръцетѣ на Иванъ Бабунски, който бѣше сръбски учителъ въ града. Следъ като узнава съдържанието на писмото, Бабунски го предава на

Петъръ Михова, който веднага бива задържанъ и отведенъ въ Скопския затворъ, а къмъ с. Мартулци трѣгва потеря, която избива двамата четници. Наскоро следъ това и Петъръ Миховъ биде убитъ въ Скопския затворъ, като се е разгласило, че билъ се самоубилъ.

По-сериозно внимание пропагандата обѣрна на Порѣчието, гдето, поради голѣмата нищета всрѣдъ народа въ тоя горско-планински край, тя намѣри по-благоприятна почва за своитѣ попълзновения, като отправяше всички гурбетчии въ Сърбия. Редъ години пропагандата работи неуморно,

фаворизирана от турската власт и усмивана от българското население, защото фабрикувала „прави сърби“, обаче, след Илинденското въстание дейците от ВМРО схванаха фактически извършеното от пропагандата, но бѣше вече много късно, тъй като пропагандата вече бѣше здраво се настанила и пуснала своите пипала.

През 1902 година, Сърбия, подкрепена дипломатически от Австрия и Русия, съгласието на Високата Порта, поиска от последната ферманъ за сръбски владика въ Скопје. Поради това дръзко сръбско искане, българският народъ от Македония и княжеството единодушно изрази своето въз-

виза „раздѣлай и владѣй“, турската власт стана опоренъ щитъ на пропагандата, която започна да прѣска въ изобилие злато за посърбяването на българското мнозинство. За голѣмо нещастие на македонския робъ, оттогава сръбската дипломация почна да свири първа цигулка, гласътъ на която се разнесе, като гръмъ отъ ясно небе, чакъ презъ Балканската война. По такъвъ начинъ се изпълни волята на Францъ Йосифа и на царъ Николая: на Балканитѣ антагонизмътъ между българи и сърби да бѣде изостренъ въ колкото се може по-остра форма, за да се запазятъ тѣхнитѣ бѣдещи империалистически стремежи.

Четата на Николай Дечевъ.

мущение въ редъ митинги противъ фаворизацията на Сърбия. Тия протести останаха гласъ въ пустинята, защото така диктуваха интереситѣ на Австрия и Русия. Последниятъ, съ една остра нота предъ правителството на Д-ръ Данева, го принуди да разтури македонскитѣ братства и комитети въ княжеството, заплашвайки го съ репресии. Въ знакъ на покорностъ къмъ Русия, това нейно искане се изпълни.

Съ ржкополагането на Фирмилияна въ Скопје, гдето нѣмаше никакво сръбско население, се нанесе чувствителенъ ударъ върху българщината въ тоя край. Оттогава Скопје стана главна база на сръбската пропаганда, която доби авторитетъ предъ турската власт, а най-главно всрѣдъ обезкураженитѣ народни маси. Впоследствие, въодушевена отъ де-

Следъ злополучния край на Илинденското въстание, пропагандата, ржководена отъ главния инспекторъ на сръбскитѣ училища въ Македония, Йованъ Кирковичъ, и улеснявана отъ турската власт, създаде въ много градове по Македония черкви и училища. Въ последнитѣ, при все че не отиваха никакви богомолци и ученици, се настаниха сръбски свещеници и учители, които започнаха една упорита работа за посърбяване на населението. Въ Скопското и Велешко сръбски училища докарваха ученици отъ Сърбия и разни арнаутчета, които обличаха въ специална форма и ги разхождаха демонстративно низъ улицитѣ, гдето ставаха голѣми сбивания между българскитѣ ученици и сръбскитѣ „пансионери“, които се свръшваха съ изпочупване главитѣ на пансионеритѣ.

Отъ основаването на ВМРО до 1900 година въ Велешко не сж могли да се основат редовни организации, сж изключение на гр. Велесъ. Презъ 1900 година, обаче, Иванъ Варналиевъ отъ гр. Велесъ прави първи опити да основе мѣстни организации въ Велешката околия. Следъ обиколка на нѣкои села низъ полето и Клепата, Варналиевъ, заедно съ тримата си другари, се озовава въ Азотъ. Въ с. Ораовдолъ, при една схватка съ сѣрбома-

Свещеникъ Иванъ Филиповъ

Той е роденъ презъ 1867 година въ чисто българското село Орѣхово, Сѣрска околия. Когато презъ 1893 година бидоха поставени основитѣ на Вжтрешната македонска революционна организация, Иванъ Филиповъ (тогава мирянинъ) и още нѣколко негови другари се наредиха подъ кървавото знаме на революционна Македония и станаха сподвижници на Гоце Дѣлчевъ. Иванъ Филиповъ, въ желанието си да бжде още по-полезенъ на революционното дѣло, се съгласи да стане свещеникъ и като такъвъ обслужваще революционната борба до фаталната 1913 година. Презъ тази година, следъ злополучния край на балканската война, свещеникъ Иванъ Филиповъ биде принуденъ да напусне родния си край и да се прибере въ България. Първоначално той е билъ назначенъ за свещеникъ въ с. Црѣнча, Татаръ-Пазарджикска околия, а по-късно е билъ премѣстенъ въ селата: Сейтово и Семчиново, сжщата околия. Тамъ, въ тази последна негова енория, на 27. мартъ настоящата 1930 година, го завари смъртта.

Съ неговата смъртъ отлетява въ вѣчността единъ достоенъ македонски синъ, който презъ цѣлия си животъ работи, мисли и се моли Богу за Македония.

Да бжде вѣчна паметта му!

нина Попъ Чуря, Варналиевъ пада раненъ и едва сполучва да се завърне въ Велесъ.

Презъ срѣдата на 1900 година, следъ завършането на Варналиева, организационниятъ ръководителъ на гр. Велесъ, Диме Чочето, сформирова една мѣстна чета подъ войводството на Коце Оморанчето отъ с. Оморани, Азотъ, съ четници: Никушъ отъ Ново-Село, Анто отъ Степанци и Иванъ отъ Мартулци. Тая чета почва да работи въ Велешко и подготвя населението къмъ организация. Обаче, още въ началото насвоята дейность четата влиза въ разправни съ хора на сѣрбската пропаганда, като се стреми да я компрометира предъ народа. Първата революционна акция на тая чета е убийството на Малезана — първия сѣрбски агитаторъ въ с. Ораовецъ.

Презъ пролѣтѣта на 1902 година, Организацията изпрати за организаторъ и войвода на Велешкия районъ буйния и симпатиченъ Николай Дечевъ. Закърменъ още отъ дете отъ майка си съ пѣсни за страшни войводи, а като юноша за изгарянето на родния му градъ Стара-Загора и избиване хиляди граждани отъ свирепитѣ турски орди, въ неговата крехка душа се заражда мѣстъ противъ турчина. Като ученикъ въ желѣзарското училище въ Сямоковъ, той влиза въ близки връзки съ Гоце Дѣлчева. Отъ близката дружба съ последния, у него заговарва гласътъ на идеалиста и закипява буйната му тракийска кръвъ. Николай Дечевъ е отъ оня кржжокъ идеалисти, които съ пълно себеотрицание отдадоха умъ, воля, знание, енергия и животъ за дѣлото на брата-робъ. Той съ своитѣ съученици: Велко Миковъ, Петъръ Юруковъ, Тимо Ангеловъ-Княза, Пешо Самарджиевъ, Маринъ Георгиевъ, Стефанъ Стойчевъ, Дѣлчо Коцевъ, Душо Желевъ, Никола Жековъ и тия отъ американското училище: Добри Даскаловъ, Никола Дочевъ и Крумъ Чапрашиковъ ставатъ членове на ВМРО и основаватъ „Желѣзния ученически революционенъ кржжокъ“. По съветитѣ на своя любимъ Апостолъ, кржжокътъ — подъ ръководството на Велко Миковъ — урежда желѣзарска работилница за изработване бомби и бойни материали, нуждни за целитѣ на Организацията. Тая революционна дейность, обаче, не задоволи буйния Дечевъ, който копнѣеше съ оржжие да се бори за свободата на Македония. Презъ 1900 година цѣлиятъ кржжокъ заминава съ разни чети въ вжтрешността на Македония, като голѣма частъ отъ членоветѣ на кржжока взеха най-активно участие впоследствие като войводи.

Дечевъ презъ 1900 година замина въ вжтрешността като секретаръ на войводата Антонъ Кюсето, а презъ 1901 година той стана помощникъ на войводата Христо Чернопѣевъ.

Неговата буйность, решителность, себеотрицание и презиране смъртта станаха причина презъ 1902 година, макаръ и твърде младъ, да бжде изпратенъ за Велешки войвода — районъ, който никакъ почти не бѣше организиранъ. Той съ радостъ приема възложената му отговорна мисия.

Николай Дечевъ бѣше голѣмъ хубавецъ, високъ и снаженъ, веселъ и благодушенъ. Когато се разсърдѣше, странитѣ му се зачервяваха като макъ, а отъ очитѣ му искри блестѣха.

Съ своята благодушность и прямолинейность, Дечевъ въ скоро време сполучи да помири размирнитѣ елементи въ тоя районъ, въ който, следъ това, никога не е имало единомислие и единомислие въ борбата.

Презъ 1903 година, въ района му се явява сѣрбоманската чета на сѣрбина Филиповичъ и тая на

сърбоманина Наце отъ с. Скачинци. Филиповичъ и Наце се стремятъ да свържатъ Азотъ съ селата презъ полето до града Велесъ, за да уредятъ каналъ. Щомъ Дечевъ узнава за движението на сръбски чети въ Азотъ, веднага писмено ги предупреждава да напуснатъ Велешко, обаче, тѣ продължаватъ да вършатъ своята пропаганда, заявявайки, че не се боятъ отъ никого. Силно засегнатъ отъ думитѣ на сръбскитѣ войводи, той ги напада при с. Крива Круша и въ заведеното сражение той разбива окончателно сръбскитѣ чети.

Презъ 1903 година Дечевъ се завърща по работа въ България, престоява малко време и заминава обратно за своя районъ. При с. Лески, Кочанско, четитѣ на Дечевъ, Чернопѣевъ, Дѣлчо Кочевъ, Коце Мазнейковъ и Пито Гулевъ бѣха уда-

рени отъ многобройна потеря. Следъ ожесточено сражение четитѣ се изтеглятъ, обаче, тая на Николай Дечева даде много жертви, което обстоятелство го застави отново да екипира своята чета. Презъ м. септемврий с. г., на пѣтъ за Велешко, при с. Луково, Кратовско, заедно съ четитѣ на Пожарлиева и Мурджева, тая чета влѣзе въ ново сражение съ турска потеря. Въ това сражение падатъ убити повече отъ 30 четници, между които войводата Дечевъ и четниците Юлий Розенталъ, Мишайковъ и Александъръ Соколовъ, а биде тежко раненъ Павелъ Чупаровъ отъ с. Папрадище.

Въ лицето на Дечева Велешкиятъ районъ изгуби своя смѣлъ и самоотверженъ войвода.

(Следва).

Страници отъ моя дневникъ за 1901 година

На 3. мартъ (ст.ст.) 1901 год. получихъ назначение отъ Битолското окръжно революционно началство за организаторъ и войвода въ Демиръ-Хисарско и Крушовско. Съобщението ми се донесе отъ моя идеенъ другаръ Лазаръ Московъ, ученикъ въ последния класъ на Битолската мъжка гимназия. Въ съобщението ми се даваше следната изрична заповѣдь: „Двама разбойници, бивши четници отъ четата на Мирче Ацевъ, се подвизаватъ въ Демиръ-Хисарско, тероризиратъ и оплячкосватъ населението и не зачитатъ никакви наредби на Организацията. Ще се погрижишъ да ги подчинишъ и дисциплинирашъ. Следъ като съберешъ сведения за всичко направено отъ тѣхъ досега, ще имъ посочишъ грѣшкитѣ и ако не се вразумятъ, ще наредишъ да бждатъ убити, за да се освободи районътъ отъ тѣхъ“.

Срещнахъ се съ Георги Пешковъ, единъ отъ членоветѣ на Окръжния революционенъ комитетъ, и размѣнихме мисли по предписанието. Пешковъ настоятелно искаше тѣхното най-строго наказание, даже и на тѣхнитѣ ятаци: учителитѣ П. и Д.

По нѣмане на свободни четници, за другаръ ми дадохъ ученика отъ петия класъ на Битолската мъжка гимназия, Илия Колевъ, родомъ отъ Солунското село Куфалово.

Азъ, проче, повѣрихъ живота си на Колева и той повѣри своя на мене. Ние бѣхме две сърдца съ една душа, единъ духъ ни ръководѣше и едно желание горѣше у насъ: да победимъ всички мъжнотии и прѣчки и създадемъ здрава организация въ дадения ни районъ. Това бѣше нашата амбиция и влагахме всичко за постигането ѝ.

Но, кои бѣха разбойницитѣ, които трѣбваше да вразумяваме и, евентуално, да унищожимъ? — Това бѣха Йорданъ Пиперката и Гюрчинъ Намумовъ. Първиятъ отъ с. Козица, Кичевско, а вториятъ отъ с. Сланско, Крушовско.

На 7. мартъ, ние, въоръжени още отъ Битоля

съ по 120 патрони и пушки система „Гра“, само чакахме да настѣпи нощта и пристигне очаквания куриеръ И. Б. отъ с. Радево. И. Б. бѣше дока-

Перинско езеро.

ралъ съ конетѣ си варъ презъ деня и бѣше изпратилъ конетѣ съ други хора, а той бѣше останалъ да ни заведе до с. Джванъ. За орѣжие му служеше една дълга и дебела вастагарка, която съ единъ замахъ можеше да помете и двама ни. Като пристигнахме на разсѣмване близо до поменатото село, И. Б. остави ни въ една още неразлистена горичка и отиде да съобщи на кмета Йоше (Иванъ) за нашето пристигане. До нашето влизане въ с. Джванъ имаше само четири човѣка, посветени въ дѣлото на революционната организация. Това бѣха: Секула, Силянъ, Илия и кметътъ. За да ни посрещне съ „добре дошли“, прѣвъ дойде Секула, който ни донесе храна за презъ деня и остана да ни охранява отдалечъ. Секула бѣше най-довѣренъ на Организацията човѣкъ въ Демиръ-Хисарско следъ куриера ни И. Б. Тѣ бѣха първопостолитѣ на революционното движение въ Демиръ-Хисарско.

Тъ и двамата бѣха ученици на Трайко Китанчевъ, когато сж били на работа въ София презъ 1894 и 1895 години.

Наредихъ чрезъ Секула да се поканятъ на събрание за вечерта всички мъже отъ 15 години нагоре. Необходимо ми бѣше да знамъ отъ какво се очаква главниятъ поминѣкъ на населението; това научихъ отъ Секула. Селото Джванъ бѣше малко, около 50 къщи, чисто българско село. Главниятъ поминѣкъ на населението бѣше земледѣлие и скотовѣдство. Малко хора странствуваха и то главно въ България. Чужда пропаганда не бѣше проник-

тътъ проагитира за събранието, което стана съ повече отъ 60 човѣка. Приети бѣхме най-любезно отъ селенитѣ. За караули поставихме тримата отъ преди посветенитѣ въ дѣлото. Оръжие имаха само една тетовка мартина съ 5 патрони и единъ револверъ съ десетъ патрони и друго нищо. Хората се прибраха много бърже и азъ произнесохъ кратка речъ, съ която зададохъ редъ въпроси и превърнахъ събранието въ беседа. Направихъ подробенъ статистически описъ и имайки вече на ръка за всѣкого семейното и материалното му положение, изнесохъ на селенитѣ картината отъ соб-

Съединенитѣ чети на Тано Николовъ, Мирчо Найденовъ и Гьоре Спирковъ-Ленищанецъ следъ боеветѣ при „Ножотъ“ презъ м. юлий 1907 година.

нала въ добродушнитѣ бърсяци. Селото е разположено до единъ малѣкъ склонъ, почти откъснатъ отъ планината Бигла. Между селото и рѣката Църна минава шосето Битоля—Кичево.

Въ селото се бѣше настанилъ единъ полякъ турчинъ отъ с. Прибилци; той бѣше се обзавелъ въ селото като бей. Имаше десетки декари посѣяна земя съ различни култури, работена съ селска ангария. Полякътъ се занимаваше вече и съ лихварство между селенитѣ; той бѣше калаузинъ и ятакъ на разбойницитѣ-албанци и мѣстнитѣ разбойници. Селото приличаше повече на неговъ чифликъ.

За да не бждемъ изненадани, трѣбваше да се поставятъ повече караули около селото, че следъ туй да се състои събранието, което опредѣлихме да стане въ най-близката къща до корията. Кме-

ствения имъ халъ въ турската държава подъ властта на султанъ Хаида. Изнесохъ въ събранието още за многото разбойнически банди, посочвайки имъ главатаритѣ, които банди, независими отъ официалната турска власт, си бѣха издействували неограничени и безконтролни права да разхвърлятъ данѣци по населението и редъ други непростени за човѣшкия моралъ деяния. Засегнахъ съ най-голѣми подробности всичко онова, което преживѣваше народътъ и направихъ апелъ къмъ тѣхното човѣшко чувство. Посочихъ имъ, за изходъ отъ лошото положение, строгото съблюдаване наредбитѣ на новата организация, която тогава се създаваше. Поставихъ се въ качеството на изповѣдникъ и разкрихъ всичкитѣ имъ лоши пороци и ежби помежду имъ. Забрашихъ употреблението на алкохола и питиетата, които внасятъ

слабост въ тѣлото на единната организация; забранихъ нанизитѣ и накититѣ на женската носия; забранихъ голѣмитѣ сватбени разноски, съ норма най-много до 400 гроша за сватба; спрѣхъ всѣкакви сѣдебни дѣла съ турскитѣ сѣдилища, дори и съ митрополиитѣ: искове, бракоразводни дѣла и др.; създадохъ селски сѣдебни институти за малки престѣпления, а най-висша сѣдебна инстанция бѣше войводата-организаторъ, съвмѣстно съ селскитѣ сѣдилища. Често се произвеждаше допитване до народа и войводата-организаторъ даваше обяснения за справедливостта или несправедливостта на

Всички хора въ селото ставаха като братя, всички семейства като едно семейство, а всички села свързвахъ помежду имъ въ единъ братски съюзъ. Следъ като направихъ всичко необходимо за с. Джванъ, положихъ хората на клетва, като кръстосахъ оржието, съ което щѣха да извоюватъ и бранятъ свободата си. Цѣлувайки дулото на пушката, селенитѣ изричаха думитѣ: „Ако измѣня на Дѣлото и стана предателъ, да бѣда убитъ отъ братята си съ оржието, въ което се кълна“.

Следъ клетвената церемония извършихме избора на Ржководно тѣло, на десетници, на куриери,

Когато презъ м. юлий 1908 година младотурцитѣ извършиха преврата и прогласиха Хуриета, македонскитѣ революционери — дотогава нелегални — напуснаха, както се знае, горитѣ и се прибраха по домоветѣ си — легализираха се. Между легализираниитѣ бѣше и приказниятъ Гевгелиски войвода Аргиръ Манасевъ. Подобно на мнозина други, и той — преди настѣпването на разочарованието отъ новия режимъ въ Турция — бѣше се предадъл на културно-просвѣтна дейность, която се указа не по-малко полезна и плодотворна отъ революционната му дейность. Назначенъ за учителъ въ родния си градъ Гевгели, Аргиръ Манасевъ е ималъ щастливата мисль да образува градска музика. Подкрепенъ отъ гражданството, той можа да реализира тази си мисль и градътъ Гевгели се снабди съ образцова музика. Музикантитѣ, предимно ученици, служеха доброволно и безвъзмездно. Музиката, наредъ съ моралната полза, която пренесе на гражданството, донесе на градското училищно настоятелство и голѣми парични суми, съ които то закупи две голѣми здания — едното за помещение на градската прогимназия, а другото за помещение на градското основно училище. Тази музика просъществува до 1913 година. Презъ нея година, при развоа на балканската война, грѣцки андарты нахлуха въ Гевгели и наредъ съ пакоститѣ, които причиниха на града, оплячкосаха и музикалнитѣ инструменти. На снимката се вижда Аргиръ Манасевъ, въоръженъ съ капелмайсторската палка, съ която уплѣтва и вдъхновява музикантитѣ си така умѣло, както умѣло е уплѣтвалъ и вдъхновявалъ четницитѣ си съ своята пушка-огнебойка.

присѣдата. Съ една дума, селскитѣ ржководни революционни началства държеха смѣтка отъ кого ще се взима и на кого ще се дава; тѣ бѣха пазители на материалния, хранителния и париченъ фондъ на селската революционна организация. Фондътъ имаше предназначение за издрѣжка на беднитѣ работници на Организацията съ тѣхнитѣ семейства и всички бедни въ селото, за издрѣжка на попаднали въ затвора, за болни и други нужди на всички бедни.

на терористи и други. Дадохъ надлежнитѣ наставления на всѣки по отдѣлно и на всички групи, като наблѣгахъ, че всѣки членъ на Организацията трѣбва да изпълнява бдителна служба не само въ родното си село, но и въ всички сѣседни села, кждето и да бѣде той. Когато нѣкой види аскеръ, полиция или други турци, той е длъженъ да напусне работата си и да намѣри начинъ да съобщи на дежурния ржководителъ, какво е видѣлъ и кжде.

По единъ отъ ръководителитѣ всѣки день оставаше на дежурство въ селото си и всичко се донасяше до него. Следъ като дадохъ тия наставления, пожелахме си всички чиличена воля и победа надъ неприятеля. Нѣкои отъ младежитѣ пожелаха да станатъ четници. Обяснихъ имъ, че никой не може да се приема за четникъ, докато може да живѣе и работи легално. Следъ това взехъ сведения по направенитѣ деяния отъ двамата наречени „разбойници“ и напуснахме селото.

Това, което направихъ само за една вечеръ въ с. Джванъ по създаването на една революционна

двама куриери, стигнахме въ с. Вирово. Единия отъ куриеритѣ задържахме, а другия пратихме да съобщи на селенитѣ за нашето пристигане. По сѣщия начинъ създадохъ организации и въ селата Цѣрово, Боища, Слощица и други. На 15. мартъ влѣзохме въ с. Бабино и поканихме селенитѣ на събрание. Научихме се, че Йорданъ Пиперката и Гюрчинъ Наумовъ се криели въ една овчарска колиба. Изпратихме човѣкъ да ги повика, за да присѣдствуватъ на събраниято. Току що започнахме и тѣ пристигнаха. Пиперката, като видѣ пълна кѣща хора, веднага се разфуча и взе да се

Четитѣ на войводитѣ Гоце и Павле.

организация, не бѣше достатъчно; то не можеше да създаде нужния ентузиазъмъ и нужния борчески духъ у всички присѣдствувачи. Азъ знаехъ предварително този недостатъкъ и затова си направихъ планъ на работа.

За изпълнението на този планъ трѣбваше да мина въ всѣко село по нѣколко пѣти. Понеже настѣпваше сезонътъ на полската работа, азъ бързахъ само да туря основитѣ на Организацията. Напуснахме селото Джванъ и, придружени отъ

заканва съ убийства, псувайки и селенитѣ и мене. Безъ да дочака да се закрие събраниято, той задърпа Гюрчина и двамата излѣзоха — заминаха за с. Брѣзово при учителя въ това село Петъръ Толевъ, родомъ отъ гр. Прилепъ.

На 16. мартъ пристигнаха отъ Крушово моятъ идеенъ другаръ Веле Марковъ и четникътъ Мирчо отъ с. Сопотница. Съ тѣхното пристигане четата ми се увеличи съ още двама члена. (Следва)

Никола Петровъ.

Поява и развитие на революционното движение въ Македония

(Изъ моитѣ записки)

[Продължение отъ книга 4 (24)]

Резултатитѣ.

Съвкупността на тия причини, а именно: силното и при това твърде едностранчиво развитие на училищното дѣло; унищожението на демокра-

тичния принципъ въ ръководенето на църквата и училището и въвеждането пълния бюрократически принципъ и, като следствие отъ това, отстранението на народното участие въ църковно-училищнитѣ ра-

боти и запушването на народната енергия въ лицецо на младата и буйна македонска интелигенция — водеше неминуемо към една остра криза. Борбата с Екзархията ставаше неминуема, наложителна. Обаче, личният режим на Екзарха, търпим от Стамболова, отнимаше всякаква възможност за легално и освѣтително воюване било въ Турция, било въ България.

Борбата, следователно, клонѣше къмъ революционно направление.

При това, политико-икономическите условия за живота на македонската интелигенция вътре въ Македония бѣха крайно неблагоприятни; тѣ ставаша отъ денъ надъ денъ все по-тежки и по-тежки. И, виждайки какъ наоколо всички откъснати отъ Турция държавици се радватъ на политическа свобода, на култура и икономически прогресъ, македонската интелигенция и тя взе да мисли и да копнѣе за човѣшки права, за свобода.

Така се създаде революционната организация вътре въ Македония презъ 1893 година.

Четническото нашествие презъ 1895 година бѣше главна за брожѣнето вече революционно движение. То внесе въ Македония убеждението, какво приятелската къмъ Турция политика е промѣнена и че въ България се замислюва вече за крайна борба противъ турското владичество. Това убеждение се усили още повече отъ материалната подкрепа и отъ моралните насърчения, направени въ полза на това движение.

То се счита въ Македония като сигналъ на революционна работа и като предвестникъ на решителни събития.

Засилването на княжеството въ културно, политическо и военно отношение, тоже упражняваше едно мощно влияние върху македонското население, което отъ денъ надъ денъ добиваше все по-голъма възра въ успѣха на започнатата революционна борба и по-крепка надежда за своето близко освобождение.

Всичко това засили революционната организация и доведе до едно повсемѣстно революционно движение въ Македония.

Впрочемъ, революционната идея не за пръвъ пътъ сега се прегръщаше и възприемаше отъ българското македонско население. Маса емигранти българи отъ Македония взеха живо участие въ революционните български комитети въ Ромъния и Сърбия и преди освобождението на България. Тѣ взеха живо участие като легионери, като войводи, хъшове и опълченци въ всички движения въ България, въ Руско-Турската война, целящи освобождението на Добруджа, Мизия, Тракия и Македония.

Революционно движение въ Македония се появя веднага следъ Руско-Турската война, когато стана известно, че Македония остава пакъ подъ турско робство. Презъ втората половина на м. ок-

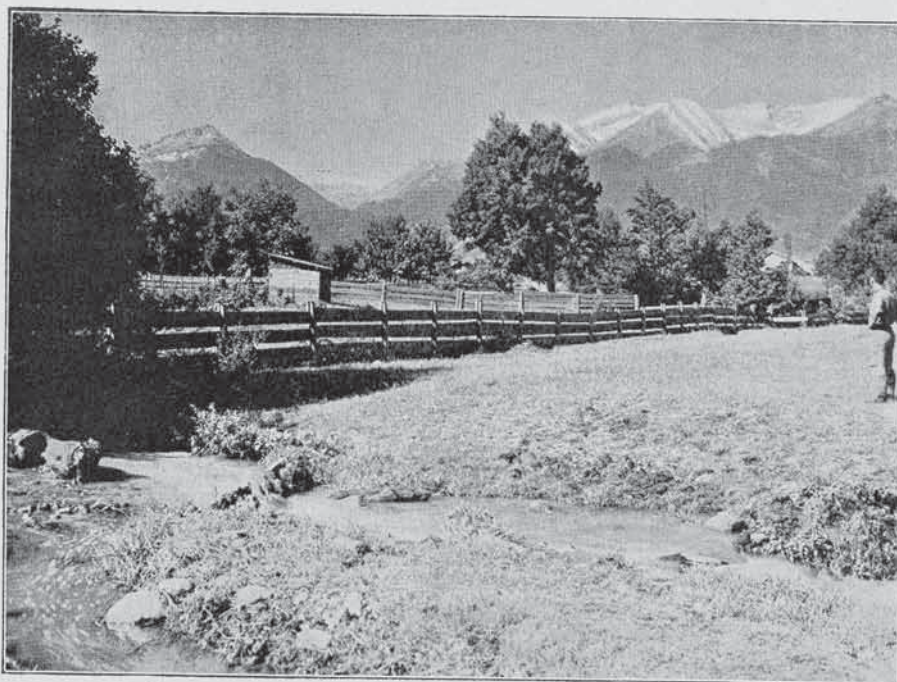
Гаврилъ (Гаце) Зафировъ

Роденъ е презъ 1894 година въ с. Преотъ, Щипска околия. Още като дете бѣше се предалъ въ служба на революционното дѣло и израстна всрѣдъ революционните борби. Презъ 1911 година, макаръ още невръстникъ, постѣпи въ четата на Кумановския войвода Кръстьо Лазаровъ и взе участие въ всички походи и сражения на четата. Участие взе и въ Балканската война. Следъ свършека на тая война, когато сръбската тирания се възцари въ Македония, Гаце Зафировъ и неговиятъ войвода почнаха отново да бродятъ поробения край и да се борятъ противъ новите му поробители.

Презъ м. августъ 1913 година, тѣхната чета се натъкна въ околностите на с. Орашецъ, Кумановско, на силна сръбска потеря, съ която влѣзна въ сражение. Презъ време на боя, Гаце Зафировъ, както и другарятъ му Георги Васевъ, показватъ чудеса отъ храбростъ. Предъ напора на силната сръбска потеря, която е била засилена съ новопристигнали сръбски войсковни части и артилерия, нашите храбреци напускатъ позициите си и влизатъ въ ржкопашенъ бой, въ който намиратъ смъртта си.

Тѣлата имъ били пренесени въ гр. Куманово, гдето и бидоха погребани.

Вѣчна имъ паметъ!

Перински пейзажъ.

томврий 1878 година избухна „Кресненското въстание“, въ което участваха селата: Кресна, Ощава, Мечкуль, Сѣнокош и др. Въстаницитѣ завладѣха Кресненската клисура, а следъ това и цѣлата долина на р. Струма. Следъ това, презъ м. ноемврий сжщата година, избухна въстание и въ Разложко, подъ войводството на разложанеца Баню Мариновъ, другаръ на Бенковски.

Тия две въстания бѣха кърваво потушени отъ турцитѣ.

Презъ 1880 година, революционно движение се появи въ западна Македония. То бѣ най-силно въ Прилепско, Кичевско, Охридско и Дебърско.

бѣха освободени отъ затвора, кои по-рано, кои по-късно.

По-после, презъ 1886 година, въ гр. Охридъ биде основана културно-просвѣтна организация подъ името читалище „Свети Климентъ“. Истинската, скритата, обаче, мисль на тая организация бѣ да ратува за свободата на Македония. Деятелниятъ нейнъ членъ, Климентъ Заровъ, бѣ делегиранъ отъ читалището въ България и въ славянскитѣ страни да събира помощи, да описва плачевното положение на Македония и да ратува за подобрието на нейната сждба.

Климентъ Заровъ изпълни възложената му

Четата на войводата Коста Мориновски.

Начело на движението въ Прилепската каза бѣ войводата Спиро Църне, който сформира чети и водѣше агитация между българското население въ въстание.

Организацията въ Прилепъ и околията бѣ разкрита и бѣха заловени и заточени: попъ Аврамъ, Йосифъ Дамянъ Петровъ, Ристе Неновъ, Дѣдо Ице и други.

Тѣй нареченото Охридско съзаклатие биде потушено съ силенъ тероръ презъ 1881 година. Тогава бѣха заловени и захвърлени въ Битолския затворъ много видни охридчани: Ангелъ и Петъръ Спространови, Кръстьо Блажевъ, Наумъ Филевъ, Иванъ Бѣлевъ, Зафиръ Бѣлевъ, Коста Лимончевъ, Златанъ Бойкикевъ и други.

Отъ тѣхъ последнитѣ трима бѣха осждени и заточени въ Диаръ-Бекиръ (Мала Азия), а другитѣ

мисия: той обиколи всички славянски страни и на връщане, при една среща съ него въ гр. Бѣлградъ презъ 1889 година, той ми изказа своето доволство отъ своята обиколка и отъ постигнатитѣ резултати, особено въ Русия, дето славянофилитѣ сж му дали голѣми обещания и надежди за подобрието злата участь на Македония.

Явно е отъ всичко това, че революционната идея всрѣдъ българското население въ Македония никога не бѣ угасвала. Тя редъ години тлѣше тамъ, за да избухне и пламне наново презъ 1893 година съ всичката си буйность и ярость.

II.

Развитие на революционното движение.

Прегръщането революцията за разрешението участъта на българското македонско население бѣ

преломъ, който коренно промѣняваше нашитѣ отношения съ турската империя. Чрезъ революцията ние прогласявахме неприятелството си спрѣмо Турция, чието неминуема последица щѣше да бѣде: ожесточена борба между българския и турския елементи.

Една такава коренна промѣна изискваше съсрѣдоточаването на всички наши морални и материални сили за успѣшното доизкарване на подетото дѣло.

Българскиятъ народъ, по едно инстинктивно вдѣхновение, схвана напълно значението на предприетата работа и вложи въ нея всичката си енергия. И ние виждаме, че още отъ самото начало и почти едновременно, освободителното движение се изрази въ две организации: революционната въ поробенитѣ области и легалната въ княжество България.

1. Революционната организация.

Началото бѣ стихийно.

Младата българска македонска интелигенция се хвърли съ вѣодушевление въ революционната деятельность и, благодарение на нейната пѣргава работа, населението бѣрже възприе революционната идея и се стече подъ гѣнкитѣ на нейното знаме. Революционната идея се наложи; тя стана господствуваща въ цѣлата страна и движението се разшири въ размѣри нечувани дотогава въ историята на Балканския полуостровъ. Въпрѣки въведения жестокъ режимъ отъ страна на турската властъ, подпомогнатъ отъ враждебнитѣ намѣ пропаганди — грѣцката и сръбската, революционната мрежа постепенно покриваше всичкитѣ краища на страната и цѣлото население се свързваше въ една мощна организация, която доби силата на фактическа властъ. Никой българинъ, билъ той гражданинъ или селянинъ, за нищо на свѣта не отиваше вече при адвокати и сѣдилища; всички спорове решаваше Организацията; тя издаваше решения и присѣди, които се изпълняваха безпрекословно. Организацията нормираше пазарнитѣ цени на всички продукти; тя даваше тонъ на всичко и навсѣкжде се чувствуваше нейното влияние, нейната гигантска мошь.

Всѣко неповиновение, всѣко престѣпление, всѣко беззаконие Организацията сама преследваше и наказваше. Присѣдитѣ се изпълняваха или отъ мѣстната чета, или пѣкъ отъ така нареченитѣ терористи — най-смѣлитѣ, най-решителнитѣ членове на Организацията.

Пренасянето на орѣжие, материали, писма, заповѣди, движение на чети и организационни хора, всичко това ставаше по така нареченитѣ канали. Каналитѣ, това бѣха организирани селища (ятаци), които свързваха градове и села като въ една верига. Всѣки градъ, всѣко село, изпрѣчено на пѣтя на канала, си имаше свое довѣрено лице, наречено куриеръ. Работата на тия куриери бѣ: подъ булото на говедари, овчари, дървари или работници, всѣки день, всѣки часъ да наблюдаватъ, да следятъ движението на турцитѣ и за всичко да донасятъ на мѣстната организация и на мѣстната чета.

Всѣки куриеръ отлично знаеше всички пѣтеки въ своя районъ и презъ тия пѣтеки той водѣше и прекарваше ношно време, а понѣкога и денемъ, материалитѣ и хората на Организацията.

Никаква чета, никой човѣкъ, търсенъ и преследванъ отъ властта, не можеше да се движи и оцѣлѣе въ Македония, безъ съдействието на тия куриери.

Вжтрешната организация бѣ конспиративна и боева. Още отъ самото начало тя трѣбваше да си служи съ орѣжието и динамита; да въорѣжава не само души, но и рѣцетѣ; тя трѣбваше да води една все по-енергична война срещу всички враждебни ней сили. Тайната трѣбваше да забулва цѣлата организация. Пазенето на тайна бѣ първото и най-важно изискване, което Организацията поставяше предъ своитѣ членове. Всѣки единъ членъ, при встѣпването въ редовитѣ на Организацията,

Войводата-капитанъ Иорданъ Стояновъ

даваше тържествена клетва, че ще се подчинява безпрѣкословно на разпорежданията на Организацията и при никакви обстоятелства нѣма да издаде организационна тайна, като, въ противенъ случай, той дава предварително своето съгласие да изкупи съ живота си извършеното престѣпление. Жертвитѣ, които искаше Организацията отъ своитѣ членове, жертви въ енергия, страдания и пѣлно самоотрицание отъ живота, бѣха жертви доброволни и безвъзмездни.

Вжтрешната организация въ началото бѣ националистична — българска. Членъ на Организацията можеше да бѣде само българинъ, тѣй като българитѣ въ Турция бѣха най-онеправданитѣ, най-измѣчванитѣ и, следователно, най-годни да възприематъ революционната идея. По-късно, когато Организацията се засили и заякна, нейниятъ уставъ се видоизмѣни и за членове на Организацията се приемаха всички македонци, безъ разлика на вѣра и народност, на полъ и убеждение.

Всѣки членъ на Организацията принадлежеше къмъ една революционна група, обикновено състояща се отъ 10 души; той знае и е въ сношение по организационни работи само съ другаритѣ си отъ групата и неговото прямо началство — десетника на тая група; други членове на Организацията той не знаеше. Нѣколко такива групи образуватъ мѣстната организация — селска или градска.

Начело на всѣка мѣстна организация стои комитетъ: селски, градски, околийски, окръженъ и една по-висша инстанция на изпълнителната власт на Организацията. Начело на последната стои единъ

Четниците:

Яне Лисичинъ, Лазаръ Галовъ и Христо Дели-Пала

Централенъ комитетъ съ мѣстопробивание „всѣкжде и никжде“; въ сжщностъ, това мѣстопробивание бѣ Солунъ.

Предъ външния свѣтъ, отдѣлни лица, дружелства, правителства и проче, Организацията се представяше отъ представително тѣло, състоеше се отъ двама души, наричани: задгранични представители, които въ вътрешнитѣ работи на Организацията имаха само съвещателенъ гласъ; тѣ не бѣха отговорни за дѣлата на Организацията. Тѣхната роль предъ външния свѣтъ бѣ чисто информационна и посрѣдническа.

Длъжностнитѣ лица, споредъ Устава, сж избираеми. Системата на избирането, обаче, е ограничена. Въ мѣстнитѣ организации, избиратели и избираеми сж само старшитѣ и десетницитѣ. По много причини, често тоя принципъ не се е спазвалъ и по-висшата инстанция е назначавала известно лице на дадена длъжностъ.

Законодателната власт принадлежеше на общия конгресъ на Организацията. Той е давалъ

общитѣ директиви на изпълнителнитѣ органи начело съ Централния комитетъ.

Общъ конгресъ се е свиквалъ всѣка година въ границитѣ на Турция, разбира се, тайно. За чисто мѣстни въпроси се свиквали околийски или окръжни конгреси, които, между другото, избирали и войводата на мѣстната чета...

За да се види какъ се е развивала и засилвала и какъ е действувала Революционната организация въ Македония, ще наведемъ тукъ нѣкои само извадки изъ книгата: „Що бѣхме — що сме“, издадена презъ 1904 година отъ Христо Матовъ, виденъ македонски деецъ и единъ отъ първитѣ водачи на ВМРО.

— Отначало, ни казва Христо Матовъ, особено внимание и трудъ се употребяваше, за да се подбере и проучи единъ човѣкъ, та после да се подведе подъ клетва — да се посвети въ Дѣлото. Посвещаването ставаше по отдѣлно, на саме; други не биваше да знаятъ. Сетне вече, по цѣли села се кръщаваха и то въ черква; много-много не се питаше: всѣки е длъженъ да услужва и да работи. Пъкъ и всички вече сами искаха работа, въ това число жени и дѣца.

Отначало новопокръстениятъ се е обѣрщавалъ наоколо да не би да го е видѣлъ, или да го е позналъ нѣкой, че е станалъ членъ на Революционната организация, или че е взелъ за четене и криене революционни вестници; по-късно, когато той съ гордостъ имаше да разправя вече, какъ е пренасялъ оръжие, кога какви рискове е прекаралъ и какви чудни подвизи е вършилъ — четенето и криенето на вестницитѣ му се виждаше много дребна работа.

На първо време, рѣдкостъ бѣха революционни книги и вестници; пъкъ и тѣ бѣха печатани и пренасяни отъвнъ. Сетне вече, почнаха вътре да се фабрикуватъ хектографиранни вестници: „Възстаникъ“, „Борба“, „Бомба“, „На оръжие“, „Освобождение“, „Свобода или смъртъ“ и други.

Едно време затворъ бѣ страшно и страшно нѣщо; то бѣ равносилно съ пропадане и излѣзлитѣ отъ затвора се посрѣщаха като хаджии. Сетне вече, затворъ и заточение си бѣха въ реда на нѣщата: малко внимание се обѣрщаше на това.

За да се унищожи шпионинъ, мѣстниятъ комитетъ завежда преписка съ окръжния да търси наказателна полиция — терористъ. Наематъ се нѣкои, но се страхуватъ. Сетне вече, „терористи се наплодиха; речъ, мода стана игрането съ кама и револверъ. Първиятъ терористъ ти вика: „отдавна не си ми далъ работа“ — разбира такава работа, вънъ отъ обикновената; сума нови си предлагатъ услугитѣ: „мене още не сте ми дали подобна работа“, казва всѣки отъ тѣхъ. И не вече за шпионинъ — рая, ами и за турчинъ — бабаитинъ, еднакво обученъ на револверъ и кама. Излиза, че, докато едно време турчинъ бѣ плашило, сега не щатъ да го знаятъ и за счупена пара.

Терористъ или другъ нѣкой подозрѣнъ е подгоненъ отъ властта и трѣбва да се крие, да забѣгне. Забѣгналитѣ се намножиха и заживѣха животъ нелегаленъ. Така се създадоха четитѣ.

Градскиятъ ръководителъ предлага на селския да приготи мѣсто за четата. Селскиятъ е съгласенъ, но казва: „по-добре четата да отиде въ едно планинско село — на безопасно мѣсто“; или, ако прибере четата въ своето село, кжщата да е била крайна, а не неговата; при това да не знае никой въ селото, а само той и домакинътъ. (Следва).

Г. Ив. Бѣлевъ.